

УДК 35:304.5:001.8

В. Наконечний

КАТЕГОРІЯ УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ ДИНАМІКИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ЗМІН: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ РАКУРС

Здійснено порівняльний аналіз моделей управління змінами. Розглянуто категорію управління в контексті динаміки суспільно-політичних змін.

Ключові слова: державне управління, управління, управління змінами, методологія.

Динаміка суспільно-політичної реальності детермінує перегляд методологічних засобів у осмисленні управлінських стратегій на рівні міста. Категорія управління, безпосередньо корелюючи зі змінами пріоритетів у суспільній думці, вимагає нових підходів до її експлікації в контексті.

Сучасна наука державне управління розвивається досить динамічно. Управлінські проблеми є предметом багатьох досліджень, зокрема ключові питання розглядаються в наукових працях: В. Авер'янова, В. Бабаєва, В. Бакуменка, В. Воротіна, А. Дегтяра, В. Дорофійенка, В. Князева, В. Куйбіди, Ю. Куца, В. Лугового, В. Мартиненка, П. Надолішнього, Н. Нижник, В. Рижих, І. Розпутенка, В. Троня, Ю. Шарова та інших.

Науковці зробили чималий внесок у дослідження науки державного управління, але категорія управління в контексті динаміки суспільно-політичних змін в її методологічному ракурсі ще не стала предметом вивчення.

Мета статті полягає у розробці теоретичних засад управління як категорії в контексті динаміки суспільно-політичних змін в її методологічному ракурсі.

Динаміка суспільного буття ставить на порядок денний органів державної влади завдання підвищеної складності. Адже на сьогодні у політиці, як зазначав І. Валлерстайн, ефективними можуть вважатися лише ті структури чи особистості, хто зміло поєднує два типи стратегій, усвідомлюючи наскільки важливо “одночасно працювати над вирішенням як короткотермінових, так і довготермінових проблем, хоча цій роботі притаманний зовсім різний (іноді навіть взаємовиключний) характер” [1]. На жаль, не кожному вдається оптимально поєднувати ці стратегії. Адже, на думку Дж. Нейсбіта, “завдяки засобам масової інформації, телебаченню зокрема, ми перетворились у суспільство, що керується подіями, яке просто йде від інциденту до інциденту (навіть від кризи до кризи). Це суспільство практично не помічає процесів, які лежать в основі такого руху (або не бажає над ними замислюватися)” [2]. Необхідно зазначити, що у сфері державного управління іноді також спостерігається аналогічне ставлення до динаміки суспільного розвитку, коли акцентується увага лише на поверхневих змінах і, при цьому, ігноруються фундаментальні тенденції.

Стосовно розуміння динаміки змін у соціумі американський культурантрополог Л. Уайт виокремив три ключових взаємопов'язаних підходи до тлумачення змін – історичний, формально-функціональний і еволюційний [3]. У контексті історичного підходу, який теоретик називає ще часовим підходом, здійснюється аналіз часу, місця та послідовності існування окремих суспільних явищ. Згідно з функціональним чи формально-функціональним підходом (його ще

означено як позачасовий), досліджуються структури і функціонування соціуму, процеси, що повторюються (ритуали, традиції тощо). Відповідно, аналізується позачасовий вимір суспільних явищ, осмислюється інтеграція та дезінтеграція, коли в певному явищі виокремлюються елементи, які повторюються, будучи незмінними.

Еволюційний або формально-часовий підхід виступає у ролі своєрідного синтезу часового і позачасового підходів. На думку Л. Уайта, цей підхід має стати пріоритетним для осмислення динамічної суспільної реальності. Фактично мається на увазі зміна суспільної системи в часі, коли певна форма якогось явища, “виростаючи” з попередньої форми, трансформується у наступну. Потрібно зазначити, що в контексті еволюційного процесу зміни відбуваються з класами суспільних явищ, але аж ніяк не з одиничними явищами. Ця методологія, будучи синтезом часового і позачасового підходів, здатна надавати розгорнуту характеристику досліджуваного суспільного явища. Причому, в рамках цього підходу вважається, що окремі стадії еволюції феномена, який аналізується, доповнюють одна одну та органічно вписуються в поле суспільних взаємодій, але ні в якому разі не виключають одна одну.

Власну методологію, що враховувала б динаміку суспільно-політичної реальності, запропонував Ф. Хайек, відзначаючи, що соціальні науки активно оперують так званими колективними поняттями (наприклад: нація, партія, держава тощо). Водночас інтерпретації означених понять доволі часто відрізняються, що дозволяє виокремити дві традиції в їхньому осмисленні – колективістську та індивідуалістську [4]. До колективістської традиції Ф. Хайек відносив таких теоретиків, як Г. Гегеля, К. Маркса, К.-А. Сен-Сімона та інших. Вони вважали, що із колективістськими поняттями співвідноситься автономна реальність, яка існує незалежно від людей, причому саме ця реальність формує індивіда. Таким чином, завдання мислителя полягає у виявленні цієї реальності (політичні партії, класи), її закономірностей тощо.

Сам Ф. Хайек був прихильником другої традиції осмислення колективних понять. До другої традиції Ф. Хайек, означивши її терміном “методологічний індивідуалізм”, відніс К. Поппера, А. Сміта, Д. Юма та інших. У рамках цієї традиції вважається, що автономно не існує ніяких класів, партій чи націй. Окремо можна виявити лише індивідів, кожному з яких притаманне власне бачення суспільних процесів, ідеалів, вірувань. Ця думка є своєрідним теоретичним ядром методологічного індивідуалізму. Це значить, що початковою точкою у дослідженнях суспільних явищ має бути не певна неіснуюча субстанція (клас чи партія), а лише індивід, який має власні переконання. Різні можливі міжособистісні структури мислителі конструюють саме на основі індивідуальних типів поведінки, а не навпаки [5].

Отже, уявлення, ідеали, вірування та вчинки людей – це початкові дані соціальних наук, це не предмет їхнього дослідження. Для наук, що вивчають взаємозв'язки суспільства та держави, тобто суспільно-політичну реальність, поведінка окремих індивідів є відправною точкою дослідження. А пояснення вчинків людей чи їхніх дій входить у предметне поле психології.

Соціальні науки покликані досліджувати поведінку індивідів з огляду на комбінації первинних елементів, які згодом формують складні комплекси феноменів. Іntenціональні дії людей (їхні наміри) доволі часто призводять до незапланованих результатів, тобто до непередбачуваних (або неінтенціональних) наслідків. Відповідно, соціальні науки повинні “побачити зміст в непередбачуваних

результатах взаємодії багатьох індивідів, саме в них проявляється факт дозрівання і появи на світ нових соціальних тенденцій” [6]. Непередбачувані наслідки в діях індивідів, будучи ростками нового, є спонтанні за своєю сутністю. Таким чином, для соціальних наук основним завданням стає аналіз певного типу порядку, який свідомо ніким із діючих осіб не був запланованим, виникаючи внаслідок окремих розрізаних дій індивідів.

Звернемося до аналізу методології “управління змінами”, за допомогою якої можна певною мірою вирішити проблему динамічного висвітлення проблематики державно-управлінської сфери.

Як зазначає О. Морозова, з метою ефективного управління змінами соціальним наукам доцільно “запозичувати” методологічні підходи з інших сфер гуманітарного знання, зокрема зі сфери менеджменту [7]. На її думку, доволі розповсюдженими у менеджменті щодо проблематики управління змінами є такі пояснювальні моделі: модель “великої трійки” (Р. Кантер, Б. Штейн і Т. Джик), модель трансформаційних змін (Е. Шайн), модель “списку 8” (Дж. Коттер). Необхідно також зазначити, що в управлінні змінами вельми вагома роль належить мотиваційній складовій, а реальним лідером змін здатна стати інноваційна особистість.

За допомогою моделі “великої трійки” прийнято аналізувати антропологічні зміни, ролі індивідів у процесі означених змін (див. табл. 1).

Таблиця 1

Модель “великої трійки” Р. Кантера, Б. Штейна та Т. Джик [8]

Види змін	Форми змін	Ролі у процесі змін
Макроеволюційні.	Зміни ідентичності.	Стратеги.
Мікроеволюційні.	Зміни в координації.	Виконавці.
Революційні	Зміни в контролі	Реципієнти

Модель трансформаційних змін або модель Е. Шайна включає три стадії: “розморожування”, опанування нового, “повторне заморожування”. Перша стадія пов’язана із формуванням мотивів для подальшого впровадження змін (“розморожування”). Насамперед потрібно створити клімат психологічної безпеки, оскільки у людському співтоваристві всяка новація чи зміна певним чином супроводжується відчуттям тривоги або вини. Друга стадія передбачає опанування новими ідеями та новими значеннями. На завершальній – третій – стадії (“повторне заморожування”) відбувається засвоєння нових значень і концепцій. Необхідно зазначити, що ця модель корелює “із моделлю *“crafting democracy”* як процедурою, що відбувається відповідно до певної матриці: спочатку лібералізація режиму, відкриття системи, потім власне інституціональна демократизація і, врешті, консолідація демократії” [9].

Щодо характеристики моделі так званого “списку 8” (Дж. Коттер) набуває важливості чітка послідовність здійснення восьми наступних кроків: формування переконань стосовно того, що нові зміни за своїм характером є невідворотні; створення лідерської команди; формування стратегічного бачення майбутнього; активні комунікативні заходи з приводу обговорення майбутнього; виявлення та нейтралізація перешкод; ретельне закріплення проміжних результатів; консолідовані дії під час процесів змін; “заякорювання” нових підходів у суспільному середовищі.

Підсумовуючи, можна зазначити, що усі три охарактеризовані моделі управління змінами об’єднує той факт, що їм притаманні наступні базові структурні

елементи [10]: образ “палаючої платформи”, тобто необхідність усвідомлення, що збереження статус-кво вже є неможливим; вагому роль відіграє фактор лідера; необхідність формування мети – бачення майбутнього; створення “дорожньої карти” змін (послідовно, крок за кроком); існування постійного зворотного зв’язку з метою формування клімату довіри задля широкої підтримки змін; закріплення нових підходів у суспільній сфері на ціннісному рівні.

Отже, запропонований О. Морозовою алгоритм управління змінами можна застосовувати в якості методологічного підходу для аналізу динамічної суспільно-політичної реальності.

Звичайно, важливість формування бачення майбутнього певною мірою сприятиме оптимізації політичного простору. Водночас, на думку І. Валлерстайна, майбутнє людства буде характеризуватися зростаючою нестабільністю [11]. Згідно з його прогнозом, у найближчі п’ятдесят років динаміка суспільно-політичного розвитку може призвести до світового хаосу, детермінувавши виникнення нового системного порядку. Доцільно констатувати, що, тим більше, в окресленому контексті актуалізується виявлення методологічних підходів у сфері управління містом, які б корелювали з постійно змінюваною реальністю суспільно-політичного буття.

На думку І. Валлерстайна, в періоди хаосу визначального значення набувають людські дії та взаємодії. Під час стабільності політичної системи (навіть відносної) спричинити радикальні зміни навіть цілеспрямованими зусиллями людей вкрай важко [12]. Але в періоди хаосу та нестабільності значні зміни чи потрясіння можуть виникнути доволі легко при свідомому втручанні людей у ці процеси. І. Валлерстайн визначає поняття хаосу як різке “зниження тих параметрів, які можна пояснити, виходячи із детерміністських рівнянь” [13].

Поняття хаосу часто вживають як синонім поняттю ентропія, яка, на думку І. Пригожина, сприяє введенню нестабільності та незворотності у систему всякого типу. Ентропія, згідно з теоретиком, розмежовує минуле та майбутнє, її сутність саме і полягає в тому, щоб встановлювати зв’язок між минулим та майбутнім завдяки існуванню теперішнього. Випадковості та спонтанності виникають у теперішньому, яке є елементом випадковості. “Відмінність між минулим і майбутнім і, отже, незворотність можуть входити в опис системи тільки в тому випадку, якщо система поводить себе достатньо випадково” [14]. Отже, ентропія – це, згідно з термінологічним апаратом І. Пригожина, стріла часу, яка є підтвердженням того, що майбутнє не задане (воно непередбачуване). Майбутнє для ізольованих систем завжди розміщене в напрямку зростання ентропії [15].

Цікавим чином інтерпретував поняття ентропії у контексті соціуму Ф. Хайєк. Теоретик аналізував два протилежних типи суспільного устрою – “Космос” і “Таксис”. “Космос” – це спонтанний устрій, що “виріс” у середині соціуму, будучи створеним “знизу”. “Таксис” – це створений устрій, організація, що сформована “зверху”, будучи розпланованою та керованою [16]. Згідно з Ф. Хайєком, послідовне створення такого устрою як “Таксис”, коли суспільний розвиток формується лише за допомогою плану “зверху”, призводить врешті до тоталітаризму.

На думку Ф. Хайєка, спонтанний порядок у суспільстві – це результат підкорення окремих елементів певним правилам поведінки, видів яких у соціумі є багато. Водночас, певні види поведінки спрямовані на співпрацю індивідів, їхню взаємодію, тоді як інші, навпаки, ведуть до конфліктів та роз’єднання. У масовій свідомості пріоритетною є думка, що лише строго регламентована поведінка людини

(прогнозована, законослухняна) здатна врешті сприяти створенню ідеального суспільно-політичного устрою. Але, на думку Ф. Хайєка, така позиція є помилковою. Навпаки, ідеальна та підкорена чітким приписам поведінка індивідів (якщо вони всі одночасно підкоряться певним єдиним правилам співіснування) спричинить лише безлад, “оскільки не кожна закономірність в поведінці елементів скерована на збереження загального устрою” [17]. Для обґрунтування власної позиції теоретик звертається за аналогією до другого закону термодинаміки (закону ентропії), згідно з яким стан “ідеального безпорядку” виникає за умов, коли молекули газу набувають тенденції здійснення прямолінійного руху з постійною швидкістю. Відповідно, ідеальна та закономірна поведінка індивідів у суспільстві також здатна детермінувати “ідеальний безпорядок”. Це обумовлюється відсутністю механізмів спонтанності, які можуть сприяти індивідуальній взаємодії. Ці механізми неможливо закласти “зверху”, що призведе врешті до формування суспільства егоцентристів, руйнуючи суспільний устрій. У цьому контексті потрібно зазначити, що “суспільство може існувати тільки тоді, коли шляхом селекції з’являться правила, які примусять індивідів поводитись так, щоб зробити суспільне життя можливим” [18].

Спонтанності та випадковості, корелюючи з динамікою змін у соціумі, іноді кардинально змінюють суспільно-політичне поле взаємодій, вимагаючи адекватної реакції з боку управлінських стратегій. Управління статичними об’єктами, які стали та незмінні, відходить у минуле. Крім того, різко розмежовувати два ракурси в аналізі суспільства – статичний та динамічний також не доцільно. Сучасна наука покликана аналізувати оточуючу дійсність у динамічному контексті, тобто актуальною стає установка на вивчення подій та процесів, але не речей та станів. На думку Г. Башляра, для наукового дискурсу на сьогодні набуває важливості пізнання явищ, а не речей, оскільки речі – це зупинені явища. Отже, “уже не можна, як це було раніше, вважати природним сприйняття об’єктів в якості таких, що перебувають у спокої – начебто вони були речами – і шукати потім, при яких умовах вони здатні рухатися” [19].

На сьогодні уже неприйнятним вважається аналіз соціуму у контексті двох взаємовиключних стратегій – або з огляду соціальної статичності, або – крізь призму соціальної динаміки. Як вказував П. Штомпка, соціальній реальності у сучасну епоху притаманні всепроникні динамічні якості. Водночас, у суспільстві завжди можна виокремити окремі групи чи організації, яким притаманна певна сталість [20]. Таким чином, сьогодні актуалізується дослідження суспільства в русі, в динаміці, тобто аналіз його “процесуального” образу.

Якщо підходити до осмислення суспільства в ролі “процесуального образу”, потрібно усвідомлювати, що динаміка змін суттєво впливає на чотири, запропоновані П. Штомпкою, виміри міжособистісного поля – ідеальний, нормативний, інтеракційний та можливий [21]. Ці виміри ще можна розуміти в якості чотирьох типів мереж (переплетення ідей, правил, дій та інтересів), на рівні яких індивіди взаємодіють між собою.

Ідеальний вимір міжособистісного поля суспільства корелює із мережею ідей, куди можна віднести різноманітні вірування, уявлення, типи доказів чи дефініцій. Цей вимір ще можна означити як “соціальна свідомість” суспільства. На цьому рівні відбуваються найчастіше зміни, що пов’язані з артикуляцією, легітимізацією чи переформулюванням ідей, з появою нових поглядів, ідеологій тощо. Нормативний вимір міжособистісного поля, співвідносячись із мережею правил, що включає набір

усталених норм, цінностей чи приписів, формує “соціальні інструкції” для суспільства. У динаміці цього рівня фіксуються найчастіше такі зміни як інституціалізація, перегляд цінностей, норм, правил чи відмова від них. Необхідно зазначити, що поєднання обох вимірів – ідеального та нормативного – прийнято відносити до культури конкретного соціуму.

Інтеракційний вимір міжособистісного поля корелює із мережею дій, утворюючи “соціальну організацію” суспільства. Зміни, що відбуваються на інтеракційному рівні міжособистісного поля, зумовлюються насамперед розробкою, диференціацією, переформуванням каналів взаємодій, зв’язків у групах, колах спілкування, особистісних контактів тощо. І, врешті, можливий вимір міжособистісного поля, співпадаючи із мережами інтересів (можливості, шанси, доступ до ресурсів), організовує “соціальну ієрархію” у суспільстві. Динаміка змін на цьому рівні пов’язана з кристалізацією, затвердженням і переформатуванням можливостей, життєвих перспектив, інтересів, зміною соціальних ієрархій та статусів. Інтеракційний вимір та вимір можливостей у сукупності становлять так звану соціетальну “тканину” суспільства [22].

Висновки

Таким чином, нами здійснено аналіз домінуючих ідей, що формують арсенал методологічних підходів щодо розгляду категорії управління на рівні міста крізь призму динаміки суспільно-політичного буття.

Подальші дослідження будуть корисними в напрямку узагальнення впливу на науку державне управління моделями змін: “великої трійки”, трансформаційних змін та моделі “списку 8”.

Література

1. Валлерстайн И. После либерализма [Текст] / Иммануэль Валлерстайн ; [пер. с англ. ; под. ред. Б. Ю. Кагарлицкого]. — М. : Едиториал УРСС, 2003. — С. 8.
2. Нейсбит Дж. Мегатренды [Текст] / Джон Нейсбит ; [пер. с англ. М. Б. Левина]. — М. : ООО “Издательство АСТ” ; ЗАО НПП “Ермак”, 2003. — С. 9.
3. Уайт Л. А. История, эволюционизм и функционализм как три типа интерпретации культуры / Лесли А. Уайт ; [пер. с англ.] // Антология исследований культуры [Текст]. — Т. 1: Интерпретации культуры. — СПб. : Университетская книга, 1997. — С. 559—590.
4. Хайек Ф. А. фон. Познание, конкуренция и свобода [Текст] : [антол. сочинен.] / Фридрих Август фон Хайек ; [пер. с англ., сост. и предисл. С. Мальцевой]. — СПб. : Пневма, 1999. — 288 с.
5. Там же. — С. 24.
6. Там же. — С. 40.
7. Морозова Е. В. Управление изменениями как проблема политического менеджмента / Е. В. Морозова // Полис [Текст]. — 2010. — № 2. — С. 122—127.
8. Там же. — С. 123.
9. Там же.
10. Там же.
11. Валлерстайн И. После либерализма...
12. Там же.
13. Там же.
14. Пригожин И. Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой [Текст] / Илья Пригожин, Изабелла Стенгерс ; [пер. с англ. Ю. А. Данилова ; общ.

ред. и послесл. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича, Ю. В. Сачкова]. — М. : Прогресс, 1986. — С. 59.

15. Там же.

16. Гайек Ф. А. Право, законодательство і свобода. Нове визначення ліберальних принципів справедливості і політичної економії [Текст] / Фрідріх Август фон Гайек ; [пер. з англ. В. В. Дмитрук]. — К. : “Аквілон-Прес”, 2000. — Т. I – III. — С. 31—37.

17. Там само.

18. Там само.

19. Башляр Г. Новый рационализм [Текст] / Гастон Башляр ; [пер. с франц. ; предисл. и общ. ред. А. Ф. Зотова]. — М. : Прогресс, 1987. — С. 251.

20. Штомпка П. Социология социальных изменений [Текст] / Петр Штомпка ; [пер. с англ. ; под ред. В. А. Ядова]. — М. : Аспект Пресс, 1996. — С. 28.

21. Там же.

22. Там же.

V. Nakonechnyi

THE CATEGORY OF MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF DYNAMICS OF SOCIAL AND POLITICAL CHANGES: METHODOLOGICAL ASPECT

The comparative analysis of management models of changes is carried out, the category of management in the context of dynamics of social and political changes is considered.

Key words: public administration, management, management of changes methodology.